

Patara Liman Caddesinde Mozaikli Bir Yapı

A Building with Mosaic in the Patara Harbor Street

Şevket AKTAŞ*

(Received 06 May 2022, accepted after revision 21 September 2022)

ÖZ

Patara kent merkezini limana bağlayan liman caddesinin batı portiğindeki II numaralı mekânda yapılan kazılarla bulunan mozaik, bu makalenin konusunu oluşturur. Söz konusu mozaik ilgili mekânın ikinci katına aittir. Oldukça tahrip olan ve çok sayıda küçük parçadan oluşan bu mozaik, Patara'da Kadın Şapeli ve Liman Hamamı'ndaki örneklerden sonra tespit edilen üçüncü örnektir. 2013 yılında gerçekleştirilen konservasyon çalışmaları ardından mozaik üç bordürle çevrelenen bir panodan oluştuğu anlaşılmıştır. Geometrik desenli mozaik, opus tessellatum tekniğinde yedi farklı renge sahip tessera kullanılarak yapılmıştır. Desenlerin işlenişinde koyudan açığa doğru sıralanan renkler ile motiflere bir derinlik hissi kazandırılmıştır. Dairesel ana desenin boşluklarında kullanılan dolgu motifleri ile de karmaşık bir dekorasyon yaratılmıştır. Patara mozaikinin desen repertuarı ve yapım tekniğinin yanı sıra kazı bulguları, ikinci kata ait bu taban mozaikini MS 5. yüzyıla tarihlememize olanak tanır. Patara mozaikleri üzerine ilk detaylı araştırmaya konu olan bu mozaik, başta Patara olmak üzere Likya ve Batı Anadolu'da tespit edilen taban mozaiklerine yeni bir örnek sunar. Bunun yanı sıra bu çalışma, özellikle bölgenin mozaik repertuarı, inşaat teknikleri ve olası yeni atölyelerin tespitine ilişkin soruları da tartışmaya açar.

Anahtar Kelimeler: Likya, Patara, Liman Caddesi, Batı Portik, mozaik.

Abstract

This article is about a mosaic uncovered during the excavations in chamber II on the west portico of the Harbor Street of Patara that connects the city center to the harbor. The mosaic in question was located on the second floor of the relevant space. The mosaic, which is heavily damaged and consists of many small fragments, is the third example uncovered after those founds in the Women's Chapel and Harbor Bath at Patara. After restoration work was completed in 2013, it was discovered that the mosaic was made up of a panel surrounded by three borders. Utilizing seven various tessera kinds, this geometric patterned mosaic was created using the opus tessellatum process. With the colors ordered from dark to bright in the pattern processing, the motifs have been given a sense of depth. Filling motifs are utilized in the gaps of the circular main design to produce more intricate ornamentation. The Pataran mosaic's design repertory and building technique, as well as the excavation results, place it in the 5th century AD. This mosaic, the topic of the first comprehensive study of Pataran mosaics, is a unique example of floor mosaics found in Lycia and Western Anatolia, particularly in Patara. Furthermore, this study opens questions about the mosaic repertoire of the region, construction techniques, and the identification of possible new workshops.

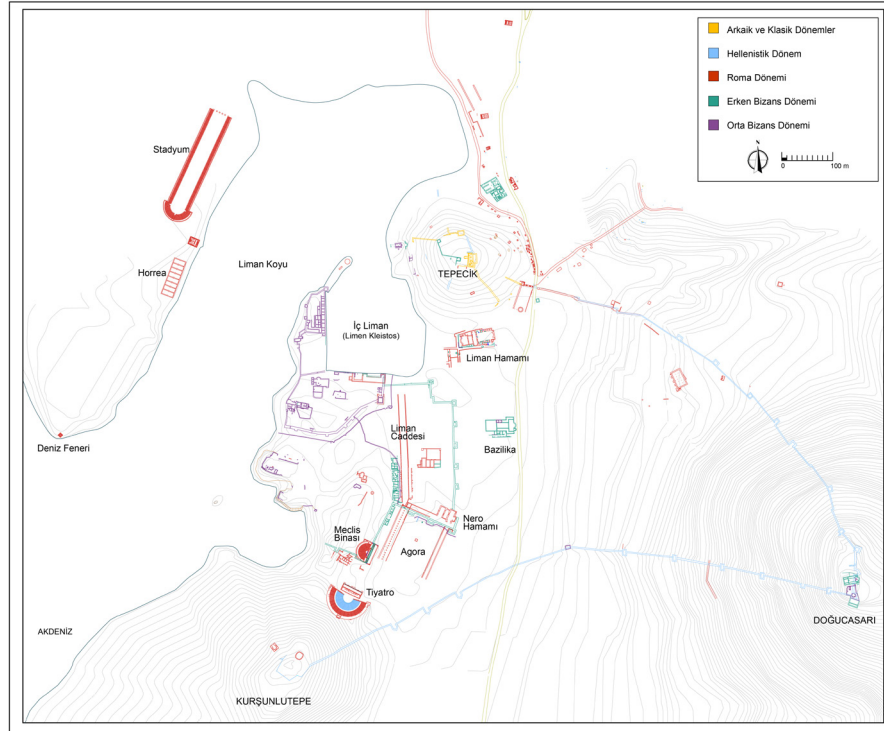
Keywords: Lycia, Patara, Harbor Street, West Portico, mosaic.

* Şevket Aktaş, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0001-8173-971X>.
E-posta: saktas@akdeniz.edu.tr

Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Likya'nın başkentliğini yapmış olan Patara, kuruluşundan Geç Antik Çağ'a dek bölgenin önemli bir ticari, siyasi ve dinsel merkezi olmuştur (İşkan 2020: 11-21). Patara'nın bu konuma ulaşmasında kent merkezini limana bağlayan caddeler önemli rol oynamışlardır (Res. 1, Çiz. 1). Bu bağlamda 1992 yılında Liman Caddesi'nin¹ mimarisi ile inşa ve kullanım

Resim 1
Liman Caddesi, Genel Görünüş.

Çizim 1
Patara, Kent Planı.

evrelerini tespit edebilmeye yönelik kazılara başlamış ve 2019 yılına dek belirli aralıklarla çalışmalar sürdürülmüştür (Aktaş 2012: 16 res. 1, 2; 2013: 8-15; 2019a: 253-259; 2020: 63, 64). 2010 yılında Liman Caddesi'nin Batı Portiki'ndeki II numaralı mekânda gerçekleştirilen kazılarda, makaleye konu

1 Kazılara başlandığında bu cadde "Ana Cadde" olarak tanımlanmış ancak sonra konumu ve kullanımı nedeniyle Liman Caddesi olarak ismi değiştirilmiştir. Bu makalede kullanılan bütün resim ve çizimler Patara kazı arşivine aittir.

olan mozaik açığa çıkarılmıştır². Mozaik, mekânın kuzey ve merkezdeki giriş kapısından batıya yaklaşık 7.70x6.65 metrelik bir alanda dağınık bir durumda ele geçmiştir. Doğudan batıya alçalarak uzanan mozaik pek çok parçaya ayrılmış ve toprak içinde düzensiz, ters dönmüş veya birbirinin üzerine binmiş bir durumdaydı (Res. 2, 3, 7). Mozaik imalatında kullanılan yatak harcının ve

Resim 2
Mozağin Buluntu Durumu.
Güneyden.

Resim 3
Mozağin Buluntu Durumu.
Doğudan.

alt dolguyu oluşturan kaba harç katmanının yapısını koruması sayesinde, zemin pek çok parçaya ayrılmış olsa da desenleri oluşturan tesseralar bu harç katmanı üzerinde kısmen bir arada kalabilmişlerdir. Ancak bir arada kalan parçalarda dahi ciddi anlamda tessera kayıplarının olduğu da kazı esnasında toprağın içinden çıkarılan çok sayıda örnekten anlaşılmıştır. Yoğun tahribat nedeniyle bulunan

² Bu makalenin yayın iznini veren Patara Kazıları Başkanı Havva İşkan'a, emeği geçen tüm ekip üyelerine, ayrıca değerli yorum ve önerileriyle katkı sağlayan Süleyman Bulut'a şükranlarımı sunarım.

parçaların boyutları değişkenlik göstermekle birlikte ortalama 10 cm² ile 40 cm² ölçülmüştür. Mekânın kuzeybatı köşesindeki ocak ile güneybatı köşedeki eklentilerin inşa evresinde, söz konusu alanlara çökmüş olan mozaik'in tamamen kaldırıldığı görülmüştür. Taban mozaik'inin günümüze kalan bölümleri jeotekstil ile örtülerek geçici olarak koruma altına alınmış, 2013 yılında ise bir koruma projesi kapsamında belgeleme çalışmaları sonrasında uzman ekipler tarafından kaldırılarak konservasyonu yapılmıştır³ (Res. 4).

I ve II Numaralı Mekân (Çiz. 2, 3): Liman Caddesi'nin batısına inşa edilen ve genel olarak dükkân olduğu düşünülen mekânlar iki katlıdır. Cephelerindeki portik, cadde boyunca kuzeye uzanır. Liman Caddesi'nin güneyinde Merkez Agorası'nın Batı Stoası'na ait anıtsal bir kapı bulunur (Aktaş 2019b: 783-796). Söz konusu kapı geç dönemde sur duvarının bir parçası olmuştur. Doğu-batı yönelimli surun kuzey önünde batıya yükselerek uzanan rampalı yol, portikteki mekânlar ile suru birbirinden ayırır (Res. 5). Bu noktada batı portiğin güney başlangıcındaki I nolu mekânın güney duvarı diğerlerinden farklı olarak hemen önündeki rampa nedeniyle kuzeybatıya yükselerek diyagonal bir şekilde uzanır. Bu nedenle iki bölümden oluşan I nolu mekânın batısındaki yamuk dörtgen formdaki küçük bölüm⁴, doğu bölümün zemininden yaklaşık 3.50 m daha yüksek bir kota sahiptir. Bu bölüme güneyden girişi sağlayan anıtsal kapı 1.42

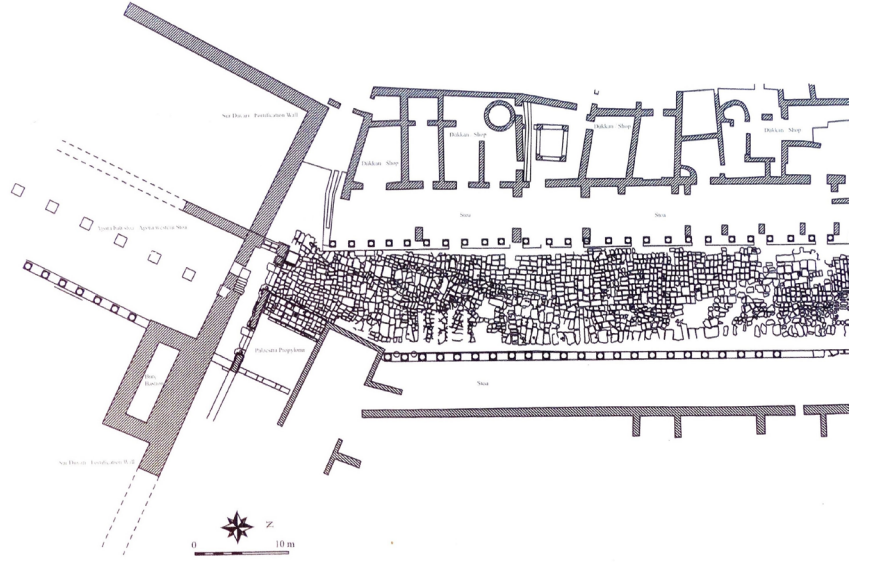
Resim 4
Konservasyon Sonrası Mozaik'in Genel Görünüşü.

3 2013 yılında yapılan 2012.01.0116.003 numaralı, "Patara Ana Cadde Batı Portik II Numaralı Mekân Zemin Mozaik'i Araştırma, Konservasyon ve Restorasyon Projesi" Akdeniz Üniversitesi BAP projesi, Prof. Dr. Havva Işık başkanlığında yürütülmüştür.

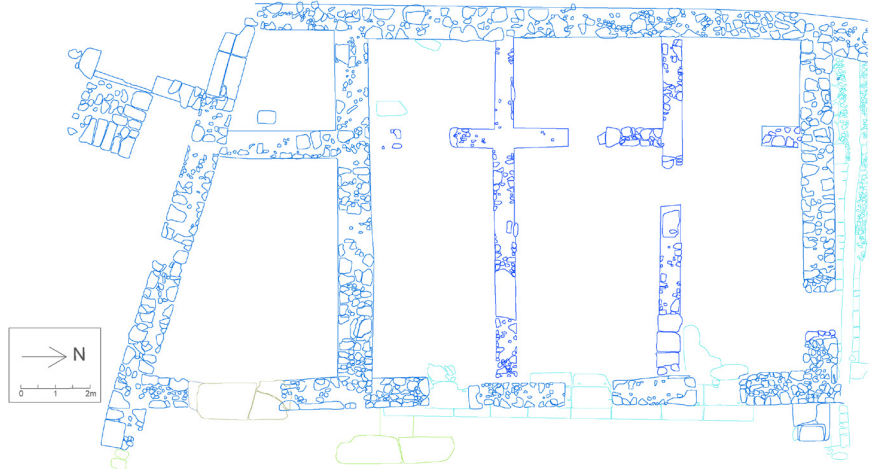
4 Bu küçük odanın ölçüleri 3.45x3.00x3.00x2.75 metredir.

Çizim 2
Liman Caddesi, Plan.

Çizim 3
I ve II Numaralı Mekân, Plan.

Resim 5
I - II Numaralı Mekân ve Rampalı Yol.

m genişliğinde 2.53 m yüksekliğinde olup kapı lentosunun cephesinde bir haç kabartması bulunur (Res. 6). Kuzey duvarda kısmen korunmuş olan eşik bloğu, kuzeydeki II nolu mekâna geçişi sağlayan kapıya aittir. I nolu mekânın batısındaki ikinci oda yine yamuk dikdörtgen bir forma sahiptir⁵. Bu bölüme giriş doğudan olup kapı 1.70 m genişliğinde, 2.85 m yüksekliğindedir. Batıdaki duvarda bir niş⁶ ile kiler⁷, I nolu bölümün altına uzanır. Bu mekânın hemen bitişiğindeki II nolu mekân 12x10 m ölçülerindedir⁸. Mekâna giriş doğu duvardaki üç kapıdan sağlanır. Kapılar 1.15-1.20 m genişliğinde korunan yükseklikleri ise ortalama 2 metredir ve tümü devşirme malzemeden inşa edilmiştir. Batı duvar önünde görülen seki ilk evreye aittir ve mekân geç döneminde doğu-batı yönelimli duvarlarla üç bölüme ayrılmıştır. Her bölüm batıda küçük birer odaya sahiptir. Son kullanım evresinde mekânın kuzeybatı köşesine bir kireç ocağı, çökmüş mozaikğin üzerine ise güneydeki ilk kapıdan girilen küçük bir oda inşa edilmiştir. Bu son evreye ait nitelsiz duvarlar, statik sorunlar nedeniyle belgelenerek kaldırılmıştır (Res. 7, Çiz. 3).

Resim 6
Haçlı Kapı.

Resim 7
II Numaralı Mekân.

Kazılardan elde edilen arkeolojik veriler Liman Caddesi ve Batı Portik'in İS 1. yüzyıldan İS. 7. yüzyılın başına değin kesintisizce kullanıldığını gösterirler. Buna karşın I ve II nolu mekânda 3 inşa evresi tespit edilebilmiştir. Bunlar kısaca şöyledir:

I. Evre: Bu evrede, I nolu mekân kazı sonrası görüntüsüyle benzer bir plana sahipti, iki katlı ve iki odadan oluşuyordu. Batıdaki küçük ve ikinci kata ait odaya yine olasılıkla güneydeki rampadan ulaşıyor ve aynı şekilde buradan giriş sağlanıyor olmalıydı. Bu odanın kuzey duvarındaki kapının varlığına ilişkin bir tespit bulunmak şimdilik mümkün görünmemektedir. II nolu mekân ise tek hacimlidir ve batı duvar önünde bir seki mevcuttur. Doğu duvarındaki üç adet kapının oturtulduğu stylobate beden duvarlarından dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Mekânın zemini, arka duvardaki seki ile birlikte duvarlar mermer plakalar ile kaplıdır. Bu mimari özellikleri ile II nolu mekân, portikteki

5 Oda 5.65x6.50x3.70x6.57 m ölçülerindedir.

6 Niş ölçüleri 1.05x0.68x0.50 metredir.

7 Kilerin kapısı 1.00x0.82 m ölçülerinde olup derinliği 2.55 metredir.

8 Mekânın güney duvar yüksekliği 3.40 m, kalınlığı 0.90 m; batı duvarı yüksekliği 3.60 m, kalınlığı 0.85 m; kuzey duvarı yüksekliği 3.10 m kalınlığı 0.90 m, doğu duvar yüksekliği ise 1.90 metredir.

diğer mekânlardan farklılık gösterir. Bu özelliği mekânın dükkân dışında bir fonksiyona sahip olabileceğini düşündürür. Liman Caddesi ve Batı Portik'in ilk inşa evresi epigrafik ve arkeolojik verilere göre İS 1. yüzyılın sonlarına tarihlenir (Aktaş 2013: 80, 87, 134).

II. Evre: Bu evrede I nolu mekânın planında bir değişiklik olmamıştır. Ancak, yıkılan bütün duvarlar, aynı temel üzerine yeniden inşa edilmiştir. Güneybatıdaki ikinci kata çıkışı sağlayan haç kabartmalı anıtsal kapı, ya yıkılmış bir dinsel yapıdan alınarak buraya taşınmış ya da bu yapı için özel olarak üretilmiş olmalıdır. Batı duvardaki kiler ve niş bu evreye aittir. Tek hacimli olan II nolu mekân duvarları da tıpkı bir nolu mekândaki gibi yıkılmış ve orijinal evrenin temelleri üzerine yeniden inşa edilmiştir. Bu evrede mekân doğu batı yönelimli duvarlarla üç bölme ayrılmıştır. Her bölüm arkadaki sekiyi de içine alan küçük birer oda barındırır. Taban mozaığının buluntu konumu ve yapım tekniğinden de anlaşıldığı üzere mekân iki katlıdır ve I. evredeki sütunlu portik bu evrede yoktur. Çatıyı taşıyan sütunlar, yerini devşirme malzemelerden inşa edilmiş payelere bırakmıştır. Kuzeydeki ilk bölümün kuzey duvarındaki kapı, olasılıkla bu evreye aittir. Kazıda tespit edilen taban mozaığının kaldırılması sonucunda mozaik altından ele geçen sikkeler (I. Valentinianus İS 364-388, Arcadius İS 395-401 ve I. Justinianus İS 527-565) ile seramikler İS 5-7. yüzyıla tarihlenirler. Buluntular I ve II nolu mekânın İS 7.yüzyılda aktif olarak kullanımda olduğunu kesin olarak belgelemesine karşın yukarıda değinilen inşa faaliyetlerinin tarihine dair bilgi vermezler. Ancak, ikinci kata ait olduğu net olarak tespit edilen taban mozaığı, I ve II nolu mekânlarda birlikte kullanıldığını kanıtlar. Zira, mozaikli mekâna I nolu mekânın batısındaki küçük odanın güney duvarındaki haç kabartmalı anıtsal kapıdan geçilerek ulaşılmaktadır.

III. Evre: Mozaikli zemin üzerinden ele geçen seramikler, diğer mekânlarda ele geçenler gibi İS 5-7. yüzyıla aittirler. Bu veri, Batı Portik'te kullanımda olan yapıların yine aynı yüzyılda yani İS 7. yüzyılda yıkıldığını da gösterir. Yıkımdan sonra, portikteki dükkân ve diğer mekanların fonksiyonlarını yitirerek malzeme temin edilen alanlara dönüştüğü, kuzeybatı köşedeki kireç ocağı ile belgelenir.

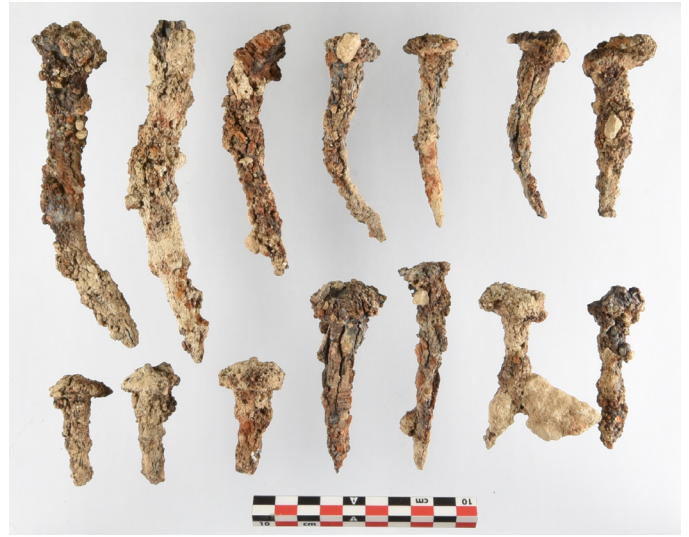
Mozaik: 2013 yılında kazı evine taşınan ve konservasyonu yapılan mozaik, 4.55x3.34 m olarak ölçülmüştür. Ele geçen parçalar mozaığın genel olarak *statumen*, *rudus* ve *nucleus* katmanlarına sahip olduğunu gösterir. Ancak bazı örneklerde, *statumen* tabakası tespit edilememiştir. Mozaığın döşendiği zeminin konstrüksiyonundan kaynaklanan nedenlerden dolayı, mozaik yatağının kalınlığı değişkenlik gösterir. İri seramik parçaları ve moloz taş dışında yer yer mureksin de kullanıldığı *statumen* tabakası (Res. 8-9) 3 cm, içinde daha küçük

Resim 8
Mozaik Altı Harç.

Resim 9
Mozaik Altı Mureksli Harç.

boyutlu agrega içeren *rudus* 5 cm, tessera yatağını oluşturan daha ince agregalı *nucleus* katmanı ise ortalama 2 cm kalınlığındadır. Mozaik için gerekli olan bu katmanlardan *rudus* içinde görülen yuva, ahşap bir kirişe ait olmalıdır (Res. 10). Açık veya kapalı alanlardaki zemin mozaiklerinde ahşap kullanımı yaygın bir uygulama gibi görülmesi de, Vitruvius mozaiklerin altındaki harç yatağına ilişkin detaylı bilgileri aktardığı bölümde, ahşap kullanımından söz eder (Vitr. VII. I, 1-7). Özellikle çok katlı yapıların taban döşemelerinde kullanılmış olması beklenen bu tarz uygulamanın, arkeolojik delilleri kısıtlıdır. Dolayısıyla, Patara mozağindeki kiriş yuvaları, ikinci kata ait zemin mozağının ahşap bir konstrüksiyon üzerine inşa edilmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu durumda ahşap zeminin, mozağın ağırlığını taşıyabilecek kadar sağlam yapılmış olması beklenir. Kazı bulguları, ahşap konstrüksiyon hakkında detaylı bilgiler vermese de, *rudus* katmanındaki kiriş yuvaları ile mozaik altından ele geçen 5-10 santimetrelik çiviler, ahşap kaplamaların varlığını düşündürürler (Res. 11). Çok katlı yapıların zemini, taşıyıcı kirişler üzerine ince ahşap kaplamaların

monte edilmesiyle oluşturulur. Bu rutin uygulamanın II nolu mekân içinde geçerli olması beklenir. Ancak, kiriş yuvalarının *rudus* katmanında bulunması, ahşap lataların çiviler vasıtasıyla kirişlere üstten değil de alttan sabitlenmiş olması gerektiğini düşündürür. Diğer bir olasılık ise rutin uygulamada olduğu gibi kirişler üzerine sabitlenen ahşap kaplama ile oluşturulan düz zemin üzerine, zeminin mukavemetini artırmaya yönelik olarak ikinci bir kiriş dizisinin yerleştirilmiş olmasıdır. Böylece, *statumen* katmanı kiriş aralarındaki düz zemin üzerine oturur iken, kirişler doğrudan *rudus* katmanının içinde kalmış olmalıdır. Yani, kirişlerin bulunduğu yerlerdeki harç kalınlığı kiriş arasındaki düz zemin üzerine gelenlere nazaran daha az olmalıdır. Bu durumu, 6-10 cm arasında değişen kalınlığa sahip harç örnekleri kanıtlar niteliktedir. Mozaik, ortalama 1-1.5 santimetrelik kübik tesseraların dm² de 49 adet kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Sarı, beyaz, lacivert, mavi, açık mavi, bordo ve kırmızı renge sahip tesseralardan; sarı ve beyaz renkliler kum taşı, koyu mavi ve bordo renkliler granit, açık mavi renkte olanlar ise mermerdir.

I ve II nolu mekânın ikinci katına ait *opus tessellatum* tekniğindeki mozaik genel olarak ana hatlarının çoğunu yitirmiş olmasına karşın üç bordürle çerçevelenmiş bir merkezi panodan (Décor I: pl. 235a; Décor II: pl. 305-312) oluştuğu düşünülmektedir (Res. 4). Mozaikte geometrik desenlerin yoğun, bitkisel motiflerin az sayıda, figürlü bezemelerin ise hiç kullanılmadığı görülmektedir. Restore edilen zemin mozağının buluntu durumuna bakıldığında, bordürlerin

Resim 10
Ahşap Hatıl Yuvası.

Resim 11
Demir Çiviler.

kuzey-güney yönelimli oldukları görülür. Batı yöndeki ilk bordürün ölçüleri net olarak tespit edilemese de korunabilen yüksekliği 21 cm ölçülür (Res. 12). Batı konturu tamamen eksik olan bordür olasılıkla bu yönde duvar dibine denk gelmektedir. İkinci bordür ile sınırı oluşturan doğu kontur birer sıra bordo ve lacivert tesseractan yapılmıştır. Bordür beyaz zemin içinde aralıklarla tek sıra halinde ve diyagonal olarak yerleştirilmiş, kenarları tırtıklı kareler ya da elmas motifi dizisinden oluşur (Décor I: pl. 5a). 9.5 santimetrelilik bu motifinin konturu tek sıra lacivert, içi ise tamamen sarı tesseractarla doldurulmuştur.

44 cm yüksekliğindeki ikinci bordürü içte lacivert dışta ise bordo renkli tesseractardan yapılmış bir şerit çevreler (Res. 12). Bordür desenini beyaz zemin üzerine bir sıra lacivert tesseractan yapılmış 40.5 santimetrelilik sekizgen motifleri oluşturur (Décor I: pl. 5e). Sekizgen motiflerinin alt ve üstteki birleşim noktaları arasında kalan boşlukta sarı, bordo ve lacivert tesseractardan yapılmış kum saatini anımsatan bir desen işlidir. Bordür boyunca uzanan bu sekizgen motiflerinin merkezinde diyagonal yerleştirilmiş elmas motifi bulunur. Merkezdeki elmas motifi dıştan içe doğru sırasıyla lacivert, bordo, mavi ve merkezde iki sıra beyaz tesseractan oluşturulmuştur. İkinci bordür ile üçüncü bordür arasında

Resim 12
Birinci, İkinci ve Üçüncü Bordür.

7 sıra beyaz tesseradan yapılmış 10.5 santimetrelik bir bant bulunur. Banttın sonra alt sınırı lacivert bir şerite sahip 52 cm genişliğindeki üçüncü bordür gelir. Bordür desenini, zincir halkasını anımsatan iç bükey kenarlı üçgen forma sahip organların birbirine eklenmesiyle elde edilen dört ilmekli daire ve elips motifleri oluşturur (Décor I: pl. 82c). Bordür desenlerinde kullanılan polykrom renk düzeni, üç boyutlu bir görünüm sağlamıştır. Halatların dış konturu lacivert olup içleri farklı renge sahiptirler (Res. 13). İlk örnekte içte iki sıra sarı bir sıra beyaz,

Resim 13
Üçüncü Bordür.

diğerinde ise bordo, kırmızı ve beyaz tessera kullanılmıştır. Farklı iki renge sahip halkalar dönüşümlü olarak bordür boyunca kullanılmış olsa da, bu rutinin mozaik merkezinde bozulduğu görülür. Şöyle ki, bordürün doğusunda bordo ve kırmızı, batısında ise sarı renkli halatlardan ikişer adeti yan yana kullanılmıştır. Dört ilmekli daire içinde iki sıra beyaz, bir sıra mavi, bir sıra açık mavi ve iki sıra bordo renkli tessera ile küçük daireler oluşturulmuştur. Yine aynı şekilde dört ilmekli elips motifinde de üç sıra beyaz, bir sıra mavi, bir sıra açık mavi ve iki sıra bordo renkli tessera ile küçük elipsler yapılmıştır. Her daire ve elips motifi arasındaki boşluklarda doldurma motifi olarak içbükey kenarlı dörtgen ve beşgenler yer alır (Res. 14). Doldurma motiflerinin yapımında dıştaki beyaz tesseradan sonra konturu sarı olanların içi mavi, mavi olanların içinde ise bordo rengindeki tesseralar kullanılmıştır.

Bordürden sonra 5 sıra beyaz tesseradan yapılmış 7.5 santimetrelik bandın doğu konturunu bir sıra bordo bir sıra da lacivert tessera sırası oluşturur. Bandın merkezi pano ile kesiştiği noktadaki bu iki sıra aynı zamanda ana desenlerini çevreleyen 3.90 m çapındaki büyük dairenin batı sınırını da oluşturur. Büyük dairenin kuzey ve güneyindeki boşlukta beyaz zemin üzerinde salt ağzı ve birer kulpu sağlam kalmış ayaklı kadehten çıkan yapraklı sarmaşık motifi bulunur (Décor I: pl. 175 a, 177 b, 216 f). Ayaklı kadehin ağız konturu bir sıra lacivert, iç kısmı ise sırasıyla bordo, kırmızı ve 7 sıra sarı tesseradan yapılmıştır (Res. 15). Kadehin kulpu tek sıra lacivert tesseradan işlenmiştir. Kadehten çıkan iki sıra asma dalı üç yaprakla sonlanır. Asma dalı ve yaprak konturlarında bir sıra lacivert, yaprak içlerinde ise konturu takip eden bir sıra bordo ile merkezde bir sarı tessera kullanılmıştır. Kadehten çıkan sarmaşık dallarıyla oluşturulan bu motif, mozaiklerde köşe doldurma motifi olarak sıklıkla kullanılmıştır.

Resim 14
Ana Desen ve Doldurma Motifleri.

Resim 15
Ayaklı Kadeh (Kantharos).

Merkezi desen ile bordürleri birbirinden ayıran bandın doğu konturunda kullanılan renkler ile büyük dairenin konturu aynıdır. Ancak, pano ile bandın kesiştiği noktada, dairenin dış konturu banttaki ile birleşerek tek sıra lacivert tessera sırasına dönüşür. Dıştan içe doğru bordo ve üç sıra beyaz tesseredan sonra ana desenlerde de kullanılmış olan ve lacivert kontura sahip giyoş/örgü motifine gelinir (Décor I: pl. 70 ı, j, 71 a, b). Örgü motifini oluşturan ikili halatta birbirini tekrarlayan üç farklı renk kombinasyonu vardır. İlki dıştan içe doğru sırasıyla; lacivert, beyaz, açık mavi, mavi ve lacivert, ikincisi; lacivert, beyaz, kırmızı, bordo ve lacivert, üçüncüsünde ise lacivert, beyaz, iki sıra sarı ve bir sıra lacivert tessera dizisi kullanılmıştır. İki halat arasındaki boşlukta 1 adet beyaz tessera vardır.

Dıştaki büyük daire içindeki giyoş/örgü motifinden sonra gelen üç sıra beyaz tessera dizisi, aynı zamanda ana desendeki daire ve doldurma motiflerini ayıran bandı oluşturur. Mozaikten günümüze ulaşan parçalardan anlaşıldığı kadarıyla, panonun güneyinde 4 adet daire motifi bulunur. İki tanesi tam olanlardan güney uçtaki dairenin konturunu oluşturan örgü motifi aynı zamanda büyük dairenin

örgü motifi ile kesişir. Bunun doğusunda ve daha büyük olan dairenin örgü motifli bordürü ise hem kuzeydeki hem de batıdaki yarım daire ile birleşir. Görülebildiği kadarıyla güneydeki daire motifinin içinde tek sıra lacivert tessera dizisi ile oluşturulmuş ikinci daire motifini, dıştaki örgüden yukarıda değindiğimiz üç sıra beyaz tesseralardan oluşan bant ayırır. Bu küçük dairenin içi beyaz tessera ile doldurulmuş olup merkezde bir elmas motifi yer alır (Décor I: pl. 5a). Elmas motifi dıştan içe doğru sırasıyla tek sıra lacivert, bordo, kırmızı, iki sıra sarı ve merkezde ise beyaz tesseralardan oluşturulmuştur (Res. 14). Hemen üzerindeki daha büyük olan dairenin dış konturunu oluşturan örgü motifinden sonra merkezi çevreleyen üç sıra beyaz tesseralardan oluşan bant yaklaşık 70 cm çapındadır. Bu bandın içindeki daha küçük dairede dıştan içe doğru bir sıra lacivert ve bordo tessera dizisi kullanılmıştır. Dairenin içi 2 ila 6 sıra arasında değişkenlik gösteren sarı tessera ile doldurulmuş olup merkezinde iki halkadan oluşan Süleyman düğümü yer alır (Res. 16) (Décor II: 42). Halkaların konturu lacivert olup iç düzenlemelerinde farklılık vardır. İlk örnekte dıştan içe doğru mavi, açık

Resim 16
Hz. Süleyman Düğümü.

mavi ve beyaz, ikincisinde ise bordo, kırmızı ve beyaz tessera kullanılmıştır. Bu dairelerin arasında dolgu motifi olarak kullanılan tek sağlam örnek, içbükey kenarlı beşgendir. Motif, içte farklı renkli tesseraların kullanılmasıyla merkeze doğru kademeli olarak gittikçe küçülen beşgenlerden oluşur. Motifler dıştan içe doğru lacivert, bordo, kırmızı, üç sıra sarı, iki sıra beyaz ve merkezde 2 ila 6 sıradan oluşan bordo tesseralardan yapılmıştır. Mozaikğin doğusundaki küçük bir parçası korunan dolgu motifinin teşhisi net olarak yapılamamıştır. İçbükey formlu iki kenarın görülmesi, motifin güneydeki gibi beşgen olabileceğini düşündürür. Beşgen, dıştan içe doğru lacivert ve bordo renkli kontura sahip olup zemin sarı tessera ile doldurulmuştur. Güneydekinden farklı olarak burada iç içe iki küçük daire mevcuttur. Dairelerin sırasıyla lacivert, mavi, açık mavi, iki sıra beyaz, bir sıra lacivert ve merkezde beyaz tesseralardan yapılmış olduğu görülmektedir.

Tarihleme: Patara Liman Caddesi, doğu ve batı yönde birer portiğe sahiptir (Res. 1, Çiz. 1, 2). Kentin ana aksını oluşturan Liman Caddesi ve çevresinde gerçekleştirilen kazılar, yapıların mimari özellikleri ve inşa tarihlerinin tespit edilebilmesine katkı sağlamaları yanında kentin mimari gelişiminin

anlaşılmasına da olanak sağlamıştır. Yukarıda özlüce değinildiği üzere arkeolojik veriler, Liman Caddesi ve Batı Portik'in İS 1. yüzyıldan İS 7.yüzyılın başına değin kesintisizce kullanıldığını gösterirler. Dolayısıyla, bu süre boyunca portik ve mekânların defalarca yıkılıp onarıldığı düşünülse de, I ve II nolu mekânda ancak 3 inşa evresi tespit edilebilmiştir. Ne yazık ki bu evreler taban mozaığının inşa tarihini net olarak vermemektedir. Ancak, II. ve III. evredeki hem mimari hem de arkeolojik veriler, mozaığın en azından İS 5-7. yüzyılda kullanımda olduğunu gösterir. Tarihlemeye yardımcı olacak bir mozaik yazıtı ne yazık ki bulunmamaktadır. Geometrik desenlere sahip mozaikte kullanılan giyoş/örgü motifinden yapılmış dairelerin birbirlerine düğümsüz halatlarla bağlanmasıyla oluşturulan sonsuz döngü görüntüsü, çok renkli tesseralar ile motiflere derinlik kazandırılmasının yanı sıra elmas, içbükey beşgen, Süleyman düğümü, ayaklı kadeh gibi doldurma motiflerinin yaygın olarak kullanıldığı örnekler genel olarak İS. 5-6. yüzyıla tarihlenirler. Xanthos Doğu Bazilikası (Raynaud 2009: 164), Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi (Tiryaki 2016: 523), Tlos Kent Bazilikası (Korkut 2021:125), Olympos Mozaikli Yapı (Öztaşkın – Öztaşkın 2012: 335), Antiocheia Koç Başı Evi (Levi 1947: 442), Bodrum Torba Köy Hamamı (Özet 2009: 81) ve İsrail Ozem Kilisesi'ne ait mozaikler (Habas 2018: 116), Patara mozaığını en erken İS. 5. yüzyıla tarihlememize olanak sağlar. Ayrıca, ikinci kata ait taban mozaığının bulunduğu mekâna geçişi sağlayan haç kabartmalı anıtsal kapı, hiç şüphesiz kentin Hıristiyanlaştığı döneme aittir. Bilindiği üzere Likya bölgesindeki bazilikal planlı kiliseler genel olarak İS 5- 6. yüzyıla tarihlenirler (Akyürek 2016: 523). Dolayısıyla, bölgedeki Hıristiyan inancını yansıtan dinsel sembollerin de aynı tarihlerde gelişmeye başladığını düşünmek olasıdır.

Değerlendirme: Patara Liman Caddesi Batı Portik II nolu mekânda yapılan kazılarda açığa çıkarılan zemin mozaığının, ikinci kata ait olduğu ve ahşap konstrüksiyon üzerine inşa edildiği kazı bulgularıyla teyit edilmiştir. Likya'da, ikinci kat ahşap zemin üzerine mozaik inşa edildiğine dair ilk bilgi Arykanda'dan rapor edilmiştir. 2006 yılında Atriumlu Yapı'da gerçekleştirilen kazılarda, atriumu çevreleyen odalarda ele geçen çok sayıda demir ahşap çivisi, üst katın ahşap hatıllar üzerine kalın tahtalarla bir zemin oluşturduğunu, bu zemin üzerine loğlanarak kalın bir tabaka meydana getirilip bunun üzerine binanın bazı kesimlerinde mozaik taban yapıldığı tespit edilmiştir (Bayburtluoğlu 2007: 2). İkinci örnek ise Olympos antik kentindedir. Kentte tespit edilen bazı mozaiklerin ikinci kata ait oldukları rapor edilmiş olmasına karşın Mozaikli Yapı'daki örnekler üst örtüye aittirler (Öztaşkın – Öztaşkın 2012: 330, 333). Olympos'taki 3 nolu kilisenin galeri duvarlarında görülen sık giriş yuvaları ile ele geçen mozaik parçaları, galeri katlarının zemin mozaığı ile döşenmiş olabilecekleri yönünde yorumlanmıştır (Olçay-Uçkan vd. 2019: 624; Koşdemir 2022: 75). Dolayısıyla Patara mozaığı tıpkı Efes Yamaç Evleri'nde (Landstätter 2012: 109) ve İsrail/Hippos (Sussita) klisesindeki gibi (Mlynarczyk 2002: 74 fig.10) Likya kentlerinde de özellikle çok katlı yapılarda bu tekniğin kullanıldığını gösteren yeni bir örnek olması açısından dikkate değerdir.

I ve II nolu mekânın ikinci katına ait *opus tessellatum* tekniğinde inşa edilen geometrik desenli mozaikte sarı, beyaz, lacivert, mavi, açık mavi, bordo ve kırmızı renkli tesseralar kullanılmıştır. Üç bordürlü çerçevelenmiş ana desende büyük bir daire motifi yer alır. İlk bordürde beyaz zemin içinde aralıklarla tek sıra halinde ve diyagonal olarak yerleştirilmiş, kenarları tırtıklı kare/elmas motifi dizisinden oluşur (Res. 4, 12). Mozaiklerde yaygın olarak kullanılan elmas motifli bordürün benzerlerine başta Patara Kadın Şapeli (Işık 2011: 97) olmak üzere Rhodiapolis (Tiryaki 2016: 509, figs. 2-3, 6-11), Antiocheia (Levi 1947: XXIII a, c, XLV c, LXV a) ve Perge'de (Işıklıkaya 2010: 205, 206 res.

69) rastlanılır.

İkinci bordür desenini, merkezinde diyagonal yerleştirilmiş elmas motifi olan, beyaz zemin üzerine bir sıra lacivert tesseradan yapılmış sekizgen motifleri oluşturur (Res. 4, 12). Sekizgenlerin alt ve üstteki birleşim noktaları arasında kalan boşlukta ise sarı, bordo ve lacivert tesseralardan yapılmış kum saatini anımsatan bir desen işlidir. Patara (Işık 2011: 97), Xanthos (Raynaud 2009: figs. 64-67, 69, 165; Manière-Lévêque 2012: 29-32 figs. 27-30), Olympos (Öztaşkın 2013: 49 lev. 15, 331b) ve Tlos'da (Korkut 2021: 80 fig. 85) benzerlerine rastlanılan bu desen anlaşıldığı kadarıyla Likya'da yaygın bir kullanıma sahiptir. Likya dışındaki benzerleri için ise Haleplibahçe (Üney 2015: fig. 14. 4.1, 2). Antiocheia (Levi 1947: XXI b) ve İsrail Ozem Kilisesi (Habas 2018: 103 fig. 10) örnek gösterilebilir.

Üçüncü bordürdeki zincir halkasını anımsatan iç bükey kenarlı üçgen forma sahip organların birbirine eklenmesiyle elde edilen dört ilmekli daire ve elips motiflerinde görülen polykrom renk düzeni, üç boyutlu bir görünüm sağlamıştır (Res. 12-13). Daire ve elips motiflerinin içindeki küçük daire ve elipslerin iç içe farklı tesseraların kullanılmasıyla elde edilmesi ise motife bir derinlik kazandırmıştır. Bu bordür desenin en yakın benzerlerine, Xanthos ve Tlos'da rastlanılır. Xanthos Doğu Bazilikası'nın kuzey nefindeki daire ve elips motifleri (Raynaud 2009: 141 fig. 63-67, 69, 72, 73, 165), Patara'dan farklı olarak iki düğüme sahiptir ve motifler birbirine geçirilen iki halattan oluşur. Tlos Kent Bazilikası kuzey nefinin I nolu panelinde görülen daire ve baklava dilimine sahip motiflerde (Korkut 2021: 88 figs. 101-102), baklava dilimi farklı olsa da, yapılış teknikleri Patara örneği ile aynıdır ve her iki örnek halka şeklindeki organların birbirlerine bağlanması ile oluşturulmuştur. Antiocheia'da Koç Başı Evi'ne ait mozaığın bordüründe görülen elips ve daire motifleri birebir Patara mozaığı ile benzeşir (Levi 1947: 442 fig. CXXXIIIc).

Üç bordürle çevrelenen panonun merkezinde 3.90 m çapında büyük bir daire yer alır (Res. 4). Gıyoş/örgü motifinden yapılmış bu büyük dairenin içinde, görülebildiği kadarıyla yan yana ve üst üste yerleştirilmiş örgü motiflerinden oluşan yarım ve tam daireler bulunur. Lacivert konturlu ve birbirini tekrarlayan üç farklı renge sahip iki halatlı gıyoş/örgü motifi ile oluşturulmuş söz konusu daireleri, üç tessera dizisinden oluşan beyaz bir bant ayırır. Böylece, dairelerin birbirlerine düğümsüz halatlarla bağlanması sağlanarak, desenlere sonsuz bir döngü görüntüsü kazandırılmıştır. Dairelerin içlerinde Hz. Süleyman Dügümü ve elmas motifi, boşluklarda ise içbükey kenarlı beşgen motifleri kullanılmıştır (Res. 14, 16). Dairelerin içinde lacivert-bordo-sarı, Süleyman Dügümü'nde bordo-kırmızı-beyaz veya mavi-açık mavi-beyaz, beşgen motifinde lacivert-bordo-kırmızı-sarı-beyaz ve merkezde bordo renkli tesseralar kullanılmıştır. Genel olarak mozaikteki geometrik desenlerde kullanılan tesseraların diziliminde koyudan açığa olmak üzere farklı renklerin kullanılması, motiflere üç boyutlu bir görünüm kazandırmıştır.

Mozaiklerde iki halatlı örgü motifinden yapılmış daire motiflerine oldukça sık rastlanılır ve bu desenlerin mozaik repertuarında pek çok farklı versiyonları bulunur (Örnekler için bkz. Décor I: pl. 235a; Décor II: pl. 305-312; Xanthos, Raynaud 2009: 116 figs. 130-131; Rhodiapolis, Tiryaki 2016: 516-518 figs. 14-15; Perge, Işıklıkaya 2010: 205-208 res. 70; Bodrum Torba Köy, Özet 2009: 79- 80 figs. 26-27). Merkezde yer alan büyük daire içindeki yarım ve tam daire motiflerinin iki halatlı gıyoş/örgü motifi ile oluşturulmasıyla sonsuz döngü görünümünün verilmesi, Xanthos Doğu Bazilikası'nda da (Raynaud 2009: 116 figs. 130-131) karşımıza çıkar. Benzer bir desen düzenlemesi Bodrum Torba Köy

Hamamı'nın palestrasındaki (Özet 2009: 79, 80 figs. 26, 27) mozaikte görülür. Likya'dan bilinen diğer bir örnek ise Rhodiapolis'tedir. Piskoposluk Kilisesi'nin güney nefinde, iki halatlı giyoş/örgü motifi yerine kullanılan kordonlar ile aralarında içbükey kenarlı kareler oluşturacak şekilde yan yana ve üst üste yerleştirilmiş daire motifleri oluşturulmuştur (Tiryaki 2016: 516-518 figs. 14-15). Bu dairelerin kesişmeden devam ettirilme tekniği, Patara ile benzerlik gösterir. Dairelerin içlerinde ve aradaki boşluklarda görülen dolgu motiflerinden Süleyman Düğümü (Levi 1947: CLX b; Duliere 1974: Lev. 1; Ennaifer 1994: 236 pl. CLVIII, 1; Décor II: 42; Şahin 2004: 32 res. 25-26; Parrish 2007: 19,163 fig. 9; Işıklıkaya 2010: 185-186, 205, 206 res. 55, 62, 69; Çelik 2013: 61-62 res. 17; Habas 2018: 112 fig. 19) ve elmas motifi (Levi 1947: CXVIIIb; Décor I: pl. 5a; Scheibelreiter 2007: 72, 192 fig. 23; Patacı – Lafli 2019: 55 figs. 58-59) hem Likya'da hem de tüm Akdeniz dünyasında sevilerek kullanılmıştır. Büyük dairenin kuzey ve güneyindeki boşlukta beyaz zemin üzerinde salt ağzı ve birer kulbu sağlam kalmış ayaklı kadehten (Res. 15) çıkan yapraklı sarmaşık motifi, mozaiklerde köşe doldurma motifi olarak yaygın bir kullanıma sahiptir (Benzer örnekler için bkz. Levi 1947: XCI; Özet 2009: 79, 80 figs. 26-27; Raynaud 2009: figs. 67, 68b, 98-100, 102, 165, 172; Işıklıkaya 2010: 259-261 res. 84, 88, 129; Tiryaki 2016: 510 figs. 5; Patacı – Lafli 2019: 138 fig. 166; Korkut 2021: 109 figs. 137-138).

Patara mozaïği büyük oranda eksik ele geçmiş olsa da parçalardan ve yukarıda değinilen benzer örneklerden anlaşıldığı kadarıyla üç bordürle çevrelenen bir panodan oluşmaktadır. Ancak, mekân ölçüleri dikkate alındığında pano sayısının en az 3 olması beklenir. İkinci kata ait olduğu kesin olarak anlaşılan geometrik desenli mozaïğin bulunduğu mekânın, ölçüleri ve mimarisi ile diğer yapılardan farklılık gösterdiği yukarıda değinilmişti. İnşa edildiği ilk evreden beri dükkân dışında farklı bir fonksiyona sahip olduğu düşünülen bu mozaikli yapının İS 5-7. yüzyıldaki kullanımı kesin olarak tespit edilememiştir. İlk olasılık, bir kamu yapısı olduğu yönündedir ve portikteki üst düzey yöneticiler tarafından kullanılan bir ofis olduğudur. İkinci olasılık ise yapının dinsel bir fonksiyona sahip olmasıdır. Mozaïği oluşturan desenlerin yaygın olarak Kiliselerde görülmesi yanı sıra mekânın haç kabartmalı anıtsal bir kapıya sahip olması, bu olasılığı artırır.

Patara'da bugüne değin yapılan kazılarda, değerlendirme yapılabilecek oranda korunmuş üç mozaik tespit edilmiştir. Bunlar Liman Hamamı, Kadın Şapeli ve makaleye konu olan ikinci kata ait zemin mozaïğidir. Dolayısıyla, bu üç örnekle Patara mozaiklerinin desen repertuarı, inşa teknikleri ve atölye tespitine ilişkin detaylı yorumların yapılması mümkün olmamıştır. Gelecek yıllarda başta Yamaç Evleri olmak üzere diğer alanlarda gerçekleştirilecek kazılarda tespit edilecek yeni örnekler ile daha detaylı bilgilere ulaşılması beklenir. Xanthos mozaiklerinin ana desenlerinde ve doldurma motiflerinde görülen benzerlikler, Patara mozaïğinin aynı atölyelerin bir ürünü mü olduğunun sorgulanmasını zorunlu kılar. Bu konunun açıklığa kavuşturulması veri azlığı nedeniyle şimdilik mümkün görünmemektedir. Nihayetinde, Likya'nın mozaik repertuarına katılarak onu zenginleştiren Patara mozaïği, geometrik desenleri, doldurma motifleri ve inşa tekniği ile gelecekte bu konularda yapılacak çalışmalara önemli katkılar sunacaktır.

Kaynaklar – Bibliography

- Aktaş 2012 Ş. Aktaş, “Ana Caddesi”, bk. H. İşkan Işık, Patara 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon alışmaları, 33. KST, 3, 15-39.
- Aktaş 2013 Ş. Aktaş, Patara Ana Caddesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Aktaş 2019a Ş. Aktaş, “Sosyal Yaşamın Merkezi: Liman Caddesi ve Merkez Agora”, H. İşkan (ed.), Patara: Kent, Liman, Kült, İstanbul, 250-271
- Aktaş 2019b Ş. Aktaş, “Patara Merkez Agora Batı Stoa Kuzey kapısı”, V. Keleş - H. Kasapoğlu - H. E. Ergrer - E. Çelikbaş - A. Yılmaz (eds.), Cevat Başaran’a 60. Yaş Armağanı / Essays for Cevat Başaran’s 60th Birthday Occasion, Ankara, 783-796.
- Aktaş 2020 Ş. Aktaş, “Liman Caddesi”, H. İşkan - F. şahin (eds.), Lykia’nın Akdeniz’e Açılan Kapısı PATARA, Ankara 61-65.
- Akyürek 2016 E. Akyürek, “Likya’da Bizans Dönemi”, H. İşkan – E. Dündar (eds.), Lukka’dan Likya’ya / From Lukka to Lycia Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un lkesi / The Land of Sarpedon and St. Nicholas, İstanbul, 520-533.
- Bayburtluoğlu 2007 C. Bayburtluoğlu, “Arycanda Kazıları 2006”, ANMED 5, 1-5.
- elik 2013 . elik, “İncirli Köyü Martyrium Mozaikleri ve Hatay Mozaikleri Arasındaki Yeri”, JMR 14, 53-77.
- Dcor I C. Balmelle - M. Blanchard Lemée - J. Christophe - J.-P. Darmon - A.-M. Guimier Sorbets - H. Lavagne - R. Prudhomme - H. Stern, Le Décor géométrique de la mosaıque romaine I, Paris, 1985.
- Décor II C. Balmelle - M. Blanchard-Lemée - J.- P. Darmon - S. Gozlan - M. P. Raynaud, Le Décor géométrique de la mosaıque romaine II, Paris, 2002.
- Duliere 1974 C. Duliere, Mosaıque des Portiques de la Grande Collonade Section VI, Fouillis d’Apamee de Syrie, Miscellanea 3, Centre Belge de Recherches Archeologiques a Apamee de Syrie, Brussels.
- Ennaifer 1994 M. Ennaifer, “État de la recherche dans le domaine de la mosaıque en Tunisie”, CMGR IV, 229-242.
- Habas 2018 L. Habas, “Early Byzantine Mosaic Floors of the Church at Ozem, Israel”, JMR 11, 97-120.
- Işık 2011 F. Işık, Caput Gentis Lyciae Patara / Likya Soyunun Başkenti, İstanbul.
- Işıklıkaya 2010 I. R. Işıklıkaya, Perge Mozaikleri. Macellum, Güney Hamam ve Geç Dönem Meydanı Doğu Portiği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşkan 2020 H. İşkan, “Konum ve Tarih”, H. İşkan – F. şahin (eds.), Lykia’nın Akdeniz’e Açılan Kapısı PATARA, Ankara 55-60.
- Korkut 2021 T. Korkut, “The Mosaics of the Basilica”, T. Korkut - S. Urano (eds.), The City Basilica of Tlos, İstanbul, 79-126.
- Koşdemir 2022 U. Koşdemir, Olympos Antik Kenti 3 No.Lu Kilise Mozaikleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Landstatter 2012 S. Landstatter, Ephesos Yamaç Evleri 2, İstanbul.
- Levi 1947 D. Levi, Antioch Mosaic Pavement, Vol. I-II, Princeton.
- Manire-Lvque 2012 A.-M. Manire-Lvque, Corpus of the Mosaics of Turkey Volume II, Xanthos, Part 2: The West Area, İstanbul.
- Mlynarczyk 2002 J. Mlynarczyk, “Hippus (Sussita): Exploration of the North-West Church Complex (Areas NWC and. OPB) 2002”, Swiatowit IV (XLV), 73-88.
- Olçay-Ukan vd. 2019 B. Y. Olçay-Ukan – G. K. ztaşkın – . E. nc – S. Evcim – M. ztaşkın, “Olympos Kazısı 2017 Yılı alışmaları”, 40. KST, 3, 617-638.
- zet 2009 A. zet, “Bodrum-Torba Monastery Mosaics” JMR 3, 71-82.
- Öztaşkın - ztaşkın 2012 G. K. Öztaşkın – M. Öztaşkın, “Antalya-Olympos Mozaikli Yapı”, K. Dörtlük – T. Kahya – R. Boyraz Seyhan - T. Ertekin (eds.), Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu, Antalya, 329-346.
- Öztaşkın 2013 G. K. Öztaşkın, Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Parrish 2007 D. Parrish, “The General State of Mosaic Research in Turkey in 2005”, M. şahin (ed.), III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri/The Proceeding of III. International Symposium of the Mosaic of Turkey, Bursa, 17-26.

- Pataacı – Lafli 2019 S. Pataacı – E. Lafli, Hadrianapolis IV: Early Byzantine mosaics and frescoes from Northwestern central Turkey, BAR International Series 2928, Oxford.
- Raynaud 2009 M. P. Raynaud, Corpus of The Mosaics of Turkey I - Lycia - Xanthos, Part 1, The East Basilica, İstanbul.
- Scheibelreiter 2007 V. Scheibelreiter, “Mosaics in Roman and Late Antique Western Asia Minor”, M. Şahin (ed.), III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri/The Proceeding of III. International Symposium of the Mosaic of Turkey, Bursa 63-77, Lev. 187-193.
- Şahin 2004 D. Şahin, Amisos Mozaığı, Ankara.
- Tiryaki 2016 A. Tiryaki, “Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi’nin Geometrik Desenli Taban Mozaikleri” OLBA XXIV, 505-534.
- Üney 2015 S. Üney, Haleplibahçe Mozaikleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

